

УДК:172.3

Методологічні орієнтири інтеграції толерантності в культурно-освітній простір

О.М.ТРОЇЦЬКА

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь, Україна, E-mail: troizka@ukr.net

Авторське резюме

Наданий у статті аналіз функціонування толерантності у сучасному суспільстві засвідчив низку суперечностей в її розумінні, а саме: встановлено, що у різних наукових галузях знання та дискурсах толерантність розглядається або як особливий вид стосунків між людьми (реляційний характер), або як позиція людини, пов'язана з терпимістю до інших за суттю думок, або як політична, громадсько-правова акція, або як риса характеру, певна чеснота тощо; в значній кількості досліджень аналіз толерантності має декларативний і абстрактно-спекулятивний характер інтерпретації, який не враховує контекстуальну логіку подій, ресурси та ризики толерантності, часто лише декларативно додається філософське розуміння подолання інтолерантності, розкриття механізмів поглиблення толерантності, як правило, зміщується у площину педагогічних наук тощо. Висвітлено неповноцінність використання значних можливостей толерантності. Метою статті визначено методологічний і теоретичний аналіз імплементації толерантності як світоглядного кредо в людиномірний потенціал культурно-освітнього простору. Доведено, що аналіз культурно-освітнього простору слід проводити відповідно до концептуальних розумінь його в інтердисциплінарній площині (взаємодія філософсько-методологічних засад різних наук) та в інтрадисциплінарній (філософсько-світоглядній, що детермінована тенденціями розвитку філософії освіти, науки і культури) та тлумачити його в об'єктивному вимірі (реальні елементи соціально-сформованого культурно-освітнього континууму, які реально впливають на культурний розвиток людини та в суб'єктивному вимірі (елементи культурно-освітнього простору, що існують віртуально у свідомості майбутнього педагога, як нереалізована норма, інтенція, ідеал, що виявляє зв'язок з реальним станом речей через ціннісні орієнтації).

Ключові слова: інтердисциплінарність, інтрадисциплінарність, концептуалізація, культурно-освітній простір, методологія, толерантність, людиномірність.

Methodological guidelines of tolerance integration into cultural-educational space

E.M. TROITSKAYA

Melitopol state pedagogical university named after Bohdan Khmelnytsky, Melitopol, Ukraine,
E-mail: troizka@ukr.net

Abstract

The presented in the article analysis of tolerance functioning in the modern society has acknowledged a number of contradictions in its understanding. In particular, it has been established that in different scientific branches of knowledge and discourses the tolerance is considered either as a special kind of relationship between people (relation character) or as a position of a person connected with tolerance (permissiveness) to others according to thoughts' essence, or as a political, public-legal action, or as a character feature, a prop-

© О.М.Троїцька, 2014

er virtue etc. In considerable number of researches the analysis of tolerance has a declarative and abstract-speculating character of interpretation. It does not take into consideration the contextual logics of events, resources and risks of tolerance. The philosophical understanding of intolerance overcoming is often added only in declarative way; as a rule, the disclosure of tolerance mechanisms extension is shifted into pedagogical sciences area. The inferiority of tolerance considerable opportunities usage was found out. The paper objective is to determine the methodological and theoretical analysis of tolerance implementation as a world outlook credo into human-dimension potential of cultural-educational space. It has been established that the analysis of cultural-educational space has to be carried out according to its contextual understanding in interdisciplinary area (interaction of philosophical-methodological basis of different sciences) and intra-disciplinary one (philosophy-outlook established by the development tendencies of philosophy of education, science and culture) and interpreted in the objective dimension (the real elements of socially formed cultural-educational continuum that influence the cultural development of a person and in subjective dimension (the elements of cultural-educational space exist in the consciousness of a future pedagogue as non-implemented norm, intention, ideal which disclosure the connection with the actual condition of things via value guidelines).

Key words: cultural-educational space, conceptualization, interdisciplinary, intradisciplinary, human dimension, methodology, tolerance.

В активному пошуку нових знань, інновацій, що забезпечать успіх розвитку глобалізованого світу й безпеку особистості, останнім часом вагома роль відводиться толерантності, що постає як єдність у різноманітті, як повага, сприйняття, розуміння різних культур, а також як форма самовираження, самовиявлення й саморозвитку особистості. Саме цей аспект толерантності ґрунтовно відображено в працях філософів минулого і сьогодення (П.Бейль, Г.В.-Ф.Гегель, С.Кастелліон, С.К'еркегор, Дж.Локк, Е.Левінас, М.Монтень, Ш.Монтеск'є, Х.Ортега-і-Гассет, Р.Рорті, П.Рікер, С.Франк, Д.Юм, К.Юнг, К.Ясперс). На окрему увагу заслуговують роботи філософів ліберального напрямку, які пов'язують толерантність із моральними чинниками (С.Мендус, П.Ніколсон, Д.Рейд, Д.Роулс, М.Уолцер та інші). У межах цього напрямку толерантність розглядають в контексті плюралізму, діалогу культур глобалізованого світу та етики відповідальності (К.-О.Апель, М.Бубер, Ю.Габермас, М.Ганді, В.Лекторський, В.Тішков, М.Хом'яков та інші).

Разом із тим, у теорії і практиці формування толерантності має місце ряд суперечностей, головними серед яких, на нашу думку, слід вважати наступні:

- у різних наукових галузях знання та дискурсах толерантність розглядається або як особливий вид стосунків між людьми (реляційний характер), або як позиція людини, пов'язана з терпимістю до інших за суттю думок, або як політична, громадсько-правова акція, або як риса характеру, певна чеснота тощо, відтак, з'ясування сутності толерантності ускладнюється багатозначністю і фрагментарністю;

- аналіз толерантності в значній кількості досліджень має декларативний і абстрактно-спекулятивний характер інтерпретації, який не враховує контекстуальну логіку подій, ресурси та ризики толерантності, її розгортання, особливості та тенденції становлення ненасильницького миру в конкретному суспільстві, її етноментальні та релігійні риси;

- у теоретичних обґрунтуваннях шляхів формування того чи іншого виду толерантності як світоглядного феномена часто лише декларативно додається філософське розуміння подолання інтолерантності, а розробки моделей становлення морально-духовного розвитку людини не спираються на нові стратегічні орієнтири цього розвитку та завдання на вдосконалення особистості;

- розкриття механізмів поглиблення толерантності, як правило, зміщується у площину педагогічних наук, які часто зосереджують увагу, в основному, лише на методах, прийомах, технологіях педагогічного впливу на людину, залишаючи за межами педагогічної дії механізми формування толерантності, пов'язані з можливостями полікультурного середовища та природокультурно-відповідними (антропологічними) чинниками розвитку діалогічності людини тощо.

Отже, необхідним завданням як теорії, так і практики в цьому контексті стає аналіз толерантності, який уможливить визнання ролі толерантності в становленні життєздатного культурно-освітнього простору, в узгодженні навіть діаметрально-протилежних цінностей, в оптимізації функціонування інструментів загальноцивілізаційного діалогу і консенсуальної етики. Принциповим положенням у цьому сенсі слід вважати необхідність введення феномена толерантності в усі, якщо можна так говорити, простори життя особистості та в ті наукові парадигми, що потребують багатогранного міждисциплінарного дослідження інтегрованих комплексів розвитку людини. Саме таким значущим контекстом постає культурно-освітній простір, а дослідження механізмів інтеграції в нього толерантності є актуальнішим дослідницьким завданням. Відтак, підходи до вирішення цієї проблеми слід вважати метою статті. Аналіз багатогранної теоретичної і практичної науково-освітньої діяльності свідчить про наявність аксіологічних, антропологічних, соціально-етичних, естетичних, екологічних, духовно-сакральних та інших тематичних напрацювань у приведенні дослід-

ницьких пошуків у відповідність зі змінами в освітніх парадигмах, зокрема, у парадигмі світобачення та її культурної зорієнтованості. Цей аналіз, зроблений у ґрунтовних дослідженнях філософів (О. Субетто [8], В. Лекторов [2], І. Предборська [5], В. Молодиченко [3], Т. Троїцька [3] та ін.), підкреслюючи актуальність, виявляє певні суперечності та проблеми отримання нового знання щодо розвитку культурно-освітнього простору, а саме: яким чином змінити методологію дослідження толерантності та практику її інтеграції в культурно-освітній простір, враховуючи складність пізнавальної ситуації, яка, на нашу думку, полягає в тому, що:

- культура, наука, освіта, функціонуючи за кінцевим рахунком для єдиної мети, розглядаються науково-предметними галузями як окремі світи, як об'єктивні фрагменти дійсності, що не впливають на практичні рішення життєвих проблем особистості: толерантність у такий спосіб постає деяким феноменом, що тиражується в усі сфери буття людини, як щось «зовнішнє»;

- у публікаціях і дисертаційних дослідженнях, здебільшого в педагогічних, значні напрацювання стосуються тільки освітнього простору, який есенційно постає дуже різноманітним: як простір, на якому зберігається загальнодержавна єдність в освіті при проведенні її децентралізації; як сума феноменів (політичний, інституційний, правовий, технологічний, економічний, екологічний, інформаційний, культурний, психологічний, освітній та ін.; іноді він отожднюється із соціальним середовищем): саме у такий спосіб толерантність розуміється виключно як акційний її різновид;

- простір у філософських дослідженнях завжди розглядався як світоглядна категорія, що відображає об'єктивну форму існування матерії, місце множини об'єктів, що існують поруч із іншими у певній послідовності, але в ХХ столітті осягнення простору зміщується в соціально-гуманітарну площину, в якій простір тлумачиться як частина космосу, наповнена людським сенсом і яка концептуалізується, з одного боку, як об'єктивний континуум (освіта і наука окремих закладів, регіону, держави, світу) та як сукупність ідеалізованих соціоприродних об'єктів, на яку спрямований інтенціональний вектор зусиль особистості, тобто він є місцем застосування зусиль людини, спрямованих на осмислення й цільові зміни власного існування (С. Вапнер, Ф. Вернон, Г. Челпанов, Е. Еріксон, Д. Ельконін, Л. Виготський, М. Холодна, Ю. Швалб та ін.).

Отже, є необхідність у цьому контексті звернути увагу на тлумачення толерантності у світоглядній площині, яка за своїм призначенням має детермінувати поведінку особистості в усіх сферах буття. Так, у дослідженні автора зазначено, що «толерантність слід розгляда-

ти як світоглядний феномен, який визначають наукові, філософські, соціально-політичні, моральні, правові, релігійні погляди, принципи, ідеї, переконання, що виконують функцію ціннісних орієнтирів людини в ставленні до Іншого й до Себе, а також зумовлюють і спрямовують життєві програми та мотивацію поведінки людини на допущення меж існування «Іншого» і відкритість у сприйнятті його поглядів» [7, с.8]. Більше того, необхідність інтердисциплінарних досліджень слід вважати імперативною, оскільки повноцінне осмислення культурно-освітнього простору неможливе в ситуації, коли кожна наука, що досліджує простір особистості, «тягне» його у власне предметне поле, не вибудовуючи загальну концептуалізацію моделі цього простору (науково або практично), не формує методологію саморозвитку людини, що спрямує цю модель на культурність, яка здобувається в освіті й самоосвіті і стає провідною метою, основою і засобом побудови культурно-освітнього простору.

Починаючи розгляд толерантності в новій соціально-культурній площині, ми маємо визначити роль методології як знання про нове знання:

- як стратегію й концептуальний каркас гармонізації всіх інституцій, усіх складників цього простору, що роблять людину культурною і здатною до саморозвитку та залучити на концептуальному рівні до цього процесу толерантнісне зростання;

- як найбільш сталу за змістом систему або сферу наукового життя, що дуже повільно змінюється і навіть може чинити опір сучасним реформаціям, оскільки всі її теоретико-концептуальні конструкції базуються на прийнятті наукового знання як принципово інтерсуб'єктивного та деперсоніфікованого, разом із тим, за суттю вона є необхідною сучасній людині, яка в усіх сферах діяльності (у науці, педагогіці, мистецтві, політиці тощо) стикається з винятково складними пізнавальними й реальними конструкціями та ситуаціями, які потребують посилення методологічних експлікацій, фундаментальних розробок, у тому числі сутності, функцій, можливостей та меж толерації;

- як складову практичних перетворень освітньої діяльності, зокрема у зазначеному нами аспекті, розкрити та екстраполювати рефлексію на вибір методів, адекватних визначенню соціально-значущим і особистісним цілям та опосередкованого впливу правильного вибору методів на досягнення цієї мети, реалізації інтенцій людини;

- як інтеграцію способів і прийомів заміни жорсткого соціально-рольового способу виховання й навчання на інтерактивність суб'єктів полілогу, на антитрадиціоналізм мислення й діяльності, орієнтації особистості на сприйняття себе як учасника нескінченного діалогу, в

якому позиція кожного стає об'єктом коментування тощо. Підкреслюючи роль методології в інтерпретації та розумінні толерантності, яка аналізується в дискурсі культурно-освітнього простору, слід звернути увагу на те, що сучасна наука поставила в центр досліджень унікальні системи, які історично розвиваються, і як особливий компонент, як складну самоорганізовану систему, залучила до аналізу власне людину. Причому вимога експлікації цінностей у цій ситуації не тільки не стала суперечити традиційній настанові на отримання об'єктивного-істинних знань про світ, але й почала виступати передумовою реалізації цієї настанови. Виявилось, що сьогодні сутність людини полягає у формуванні макрокосму індивіда на основі здатностей охоплювати зміст життя за допомогою понять, засобів науки, освіти, мистецтва, а також здатності оцінювати та надавати смисл особистостям, предметам, явищам так, щоб сутність людини поставала в розмежуванні ціннісного й доцільного, корисного, прийняттого. Отже, розгляд толерантності в межах осмислення пріоритету людяності, соціально-етичних цінностей передбачає настання «зіркового часу» філософії, яка є інтеграцією знань про людину, їх поєднанням з гуманітарними цінностями, якою врешті-решт і становить мудрість та актуалізує людиномірність світу як методологему досліджень простору людини та наповнення його культурними смислами.

На основі аналізу досліджень людиномірність можна вважати моральним вимірюванням, яке експліковано:

- через «моральний обов'язок», що міститься в особливого роду судженнях, які стверджують, що люди мають нести відповідальність за найближчі наслідки своїх дій і що на цій підставі їх можна хвалити або гудити (зобов'язання й відповідальність – синоніми, різниця між якими полягає в тому, що на будь-якого (як заслугу або провину) покладаються дії, а відповідальність за дії покладається на особистість);

- через моральний імператив, ґрунтовно розкритий у філософських працях представників комунікативної етики, головним завданням якої вони вважають навчання людини «ставитися до речей навколишнього світу, як до людей, але не ставитися до людей, як до речей» [1];

- через філософське вчення телеології як осмислення доцільності, цілепокладання, оцінки відповідності мети ідеалу тощо.

У контексті співмірності буття людини значну роль відіграє розуміння її індивідуальності, творчості й духовності, що у вимірах людяності має величезне значення в усі часи й особливо зараз, коли «ідеологічні конотації» уможливили ідентифікацію понять «індивідуальність» та «індивідуалізм», додаючи до розуміння останнього лише негативний (асоці-

альний) смисл. Саме така плутанина спостерігається і в тлумаченні толерантності, зокрема в дослідженнях, де відсутня чітка концептуалізація людиномірності. Відомо, що її, як концепт, можна весь час поширювати на інші аспекти, виміри, об'єкти та феномени – головне, щоб це не перетворилося на шлях до «дурної нескінченності», оскільки людиномірність як і кожний концепт «відсилає» до інших концептів (причому, не лише до власної історії, але й до свого становлення та власних сучасних сполучень, тому концепти завжди безконечно примножуються, виробляються, але не на порожньому місці); характерним є те, що складники людиномірності постають неподільними: кожний складник, що відрізняється від попереднього, частково перекривається якимось іншим, маючи з ним певну зону сусідства, поріг нерозрізненості, тому людиномірність, як і кожний концепт, має розглядатися як точка збігу, епіцентр і скупчення своїх складників, тобто кожний складник не повинен розглядатися як загальне або як часткове, а просто як самодостатня цілісність [4]. Аналіз численних праць та досвіду вивчення практичних дій у культурно-освітньому середовищі уможливив наступні висновки та рекомендації для подальшого дослідження:

1. У зв'язку з наявністю багатьох парадигмальних міркувань щодо культурно-освітнього простору та його взаємозв'язку з іншими (політичний, інформаційний, соціальний, екологічний тощо), слід мати на увазі не певні структурні сфери життєдіяльності людини, а її суттєві есенційні властивості та екзистенціальії, тобто орієнтуватися на визначення методології побудови природно-фізіологічного, соціального й духовного просторів, у кожному з яких інтенції особистості, зокрема толерантнісне кредо, мають бути впливовими чинниками метатексту, основою для розбудови гармонійного культурного середовища.

2. Комплексний аналіз культурно-освітнього простору слід проводити у відповідності з концептуальним розумінням його в інтердисциплінарній площині (взаємодія філософсько-методологічних засад різних наук) та в інтрадисциплінарній (філософсько-світоглядній, що детермінована тенденціями розвитку філософії освіти, науки і культури).

3. Основною методологією дослідження культурно-освітнього простору має стати його тлумачення в об'єктивному вимірі (реальні елементи соціально-сформованого культурно-освітнього континууму – місцевого, загальнодержавного, глобального і т.п., – що представлені соціальними умовами, інформаційним і законодавчим забезпеченням, окремими культурними та освітніми системами з їх програмами та подіями – розпорядження, плани, проекти, звіти, конференції, які реально впливають на культурний розвиток людини

та в суб'єктивному вимірі (елементи культурно-освітнього простору, що існують віртуально в свідомості майбутнього педагога, як нереалізована норма, інтенція, ідеал, що виявляє зв'язок з реальним станом речей через ціннісні орієнтації). 4. Для подальших наукових досліджень принциповим постає питання про розширення світоглядної раціональності, яке неможливе без усіх рівнів методології, гносеологічного плюралізму, проліферації, згідно з якою методологічний простір філософсько-освітньої царини розглядається як структура, в котрій перетинаються, суперечать, взаємодіють конкуруючі підходи, стимулюється наукове пізнання і освітньо-культурна дійсність.

5. Таким чином, у гармонізації культурно-освітнього простору, який, до речі, у нас лише структурується та формується, провідним ме-

тодологічним принципом має бути людино-мірність, що, з одного боку, передбачає спрямованість наукових досліджень на інтереси й потреби сучасної цілісної (біосоціодуховної) людини, а з іншого – вона стає критерієм критичної оцінки наукових і практичних результатів, що не можуть не відображати ментально-ціннісні, світоглядні позиції їхніх авторів. До того ж, визначення філософії освіти як «терапії людини, вироблення людського в людині» (М.Романенко) актуалізує та активізує розроблення тематики гармонізації культурно-освітнього простору як людиномірного проекту, в якому людиномірність постає цивілізаційним маркером розвитку науки і освіти для культурної людини на основі співмірності її буття з законами природи, соціуму та творчої самоорганізації власної життєдіяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія / А.М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
2. Лекторский В.А. О жизни и философии. Беседа Б.И.Пружинина с В.А.Лекторским / В.А.Лекторский // Вопросы философии. – 2012. – № 8. – С3-32.
3. Молодиченко В.В. Людиномірність у культурі, науці та освіті: філософсько-методологічні аспекти: [Монографія] / Авт. кол. за заг. ред. В.В.Молодиченка. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2013. – 316 с.
4. Новейший философский словарь. Постмодернизм / Гл. научн. ред. и сост. А.А.Грицанов. – Мн.: Современный литератор, 2007. – 816 с.
5. Предборська І.М. Філософські абрисы сучасної освіти: [Монографія] / Авт. кол. за заг. ред. І.М. Предборської. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 226 с.
6. Романенко М.І. Сучасна філософсько-освітня парадигма як відображення глобальних соціокультурних трансформацій / М.І.Романенко // Практична філософія. – 2004. – № 2. – С.72-77.
7. Сіман О.М. Становлення та розвиток толерантності в етноконфесійних відносинах сучасної України: Автореф. дис.... канд. філос. н.: 09.00.01 / Олена Михайлівна Сіман. – К.: КНУ імені Т.Г.Шевченка, 2010. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2014

REFERENCES:

1. *Ermolenko A.M.* Komunikativna praktichna filosofiya (Communicative practical philosophy). K.: *Libra*, 1999. 488 p.
2. *Lektorский V.A.* O zhizni i filosofii. Beseda B.I.Pruzhinina s V.A.Lektorskim (On the life and philosophy. Chatting with B.I.Pruzhinina V.A.Lektorskim). *Voprosy filosofii*. 2012. № 8. P. 3-32.
3. *Molodychenko V.V.* Liudynomirnist u kulturi, nauksi ta osviti: filosofsko-metodolohichni aspekty: [Monohrafiia] (Lyudynomirnist in culture, science and education : philosophical and methodological aspects). Melitopol: *Vyd-vo Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho*, 2013. 316 p.
4. *Noveyshiy filosofskiy slovar.* Postmodernizm (Newest Philosophical Dictionary. Postmodernism). Mn.: *Sovremennyiy literator*, 2007. 816 p.
5. *Predborska I.M.* Filosofski abrysy suchasnoi osvity: [Monohrafiia] (Philosophical outlines of modern education). Sumy: *VTD «Universytetska knyha»*, 2006. 226 p.
6. *Romanenko M.I.* Suchasna filosofsko-osvitnia paradyhma yak vidobrazhennia hlobalnykh sotsiokulturnykh transformatsii (Contemporary philosophical and educational paradigm as a reflection of global social and cultural transformations). *Praktychna filosofii*. 2004. № 2. P.72-77.
7. *Siman O.M.* Stanovlennia ta rozvytok tolerantnosti v etnokonfesiinykh vidnosynakh suchasnoi Ukrainy (The formation and development of ethnic religious tolerance in modern Ukraine relations). K.: *KNU imeni T.H.Shevchenka*, 2010. 20 p.

Троїцька Олена Михайлівна – кандидат філософських наук, доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького
Адреса: 72312, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20
E-mail: troizka@ukr.net

Troitskaya Elena Mikhaylovna – PhD in philosophy, associate professor
Melitopol state pedagogical university named after Bohdan Khmelnytsky
Address: 20, Lenina Str., Melitopol, 72312
E-mail: troizka@ukr.net